

Κατάρτιση λημματολογίου ενός διαλεκτικού λεξικού: η βάση δεδομένων *Συντυσιές*

*Μαριάννα Κατσογιάννου, Σπύρος Αρμოსτή,
Κυριακή Χριστοδούλου*

Compiling a dialectal dictionary: the “Syntychies” lexical database: This paper introduces the reader to the issues of making an online dialectal dictionary, presenting some of the matters that have arisen while producing a lexical database of the Cypriot Greek dialect. Most problems related to the selection of data and compilation of lemmas were caused by the great variation in orthographic and/or morphological representation of Cypriot word forms. The database which has been created as part of the “Syntychies” research program is available on the website <http://lexcy.library.ucy.ac.cy>. The choices that have been adopted in this database after a lexical analysis of a large amount of data outline a framework for compiling other dialectal dictionaries of Greek.

Εισαγωγή

Συντυσιές είναι το όνομα ενός ερευνητικού προγράμματος που υλοποιήθηκε μεταξύ 2006 και 2010 στο Πανεπιστήμιο Κύπρου και του οποίου το καθαρά ερευνητικό μέρος επικεντρώνεται στη μελέτη του λεξιλογίου της σύγχρονης κυπριακής διαλέκτου με απώτερο στόχο να καλύψει ένα μέρος του κενού ως προς την ύπαρξη γλωσσικών πόρων της διαλέκτου αυτής. Πράγματι, πριν από τον αρχικό σχεδιασμό του προγράμματος οι έρευνες για την κυπριακή λεξικογραφία (Κατσογιάννου, 2010· Παύλου, 2010) είχαν δείξει ότι τα (μέχρι τότε) υπάρχοντα λεξικά ήταν ελάχιστα, όλα σε έντυπη μορφή και συχνά χωρίς να ακολουθούν επιστημονικές προδιαγραφές. Η βάση δεδομένων που προέκυψε από τις εργασίες του προγράμματος *Συντυσιές* και διατίθεται αυτή τη στιγμή στους ερευνητές και στο ευρύ κοινό μέσω της βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Κύπρου (<http://lexcy.library.ucy.ac.cy/>) αντιπροσωπεύει την πρώτη φάση του φιλόδοξου έργου της δημιουργίας ενός λεξικού της κυπριακής διαλέκτου σε ηλεκτρονική μορφή. Στο παρόν άρθρο παρουσιάζουμε ένα μέρος της γλωσσολογικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος και σχετίζεται με την επιλογή των λεξιλογικών δεδομένων που συμπεριλήφθηκαν στη βάση δεδομένων.

Επιλογή και οργάνωση του λημματολογίου

Όπως είπαμε και παραπάνω, το ερευνητικό μέρος του προγράμματος σχετίζεται με τη συγκέντρωση, μελέτη και δημοσίευση ενός συνόλου λέξεων αντιπροσωπευτικού του γλωσσικού πλούτου της κυπριακής διαλέκτου, όχι όπως αυτή εμφανίζεται μέσα από τα υπάρχοντα (ιστορικά και ετυμολογικά) λεξικά και θησαυρούς, αλλά κυρίως μέσα από την πραγματική, συγχρονική χρήση της. Εκτός από την καθαρά πρακτική εργασία της συλλογής του υλικού, η πρώτη ερευνητική πρόκληση ως προς ένα τέτοιο στόχο αφορά τον προσδιορισμό της μορφής της γλώσσας της οποίας το λεξιλόγιο θα συμπεριληφθεί στη βάση δεδομένων.

Είναι γνωστό από αρκετές έρευνες (Karyolemou & Pavlou, 2001; Goutsos & Karyolemou, 2004) ότι η σημερινή γλωσσική κατάσταση της Κύπρου μπορεί να περιγραφεί με βάση την έννοια του γλωσσικού συνεχούς που περιλαμβάνει ένα σύνολο ποικιλιών αποτελούμενο από πολλές γεωγραφικά και κοινωνικά καθορισμένες υποποικιλίες, ιεραρχημένες ως προς τα επίπεδα χρήσης της γλώσσας. Το συνεχές αυτό βρίσκεται σε σχέση κοινωνικής διγλωσσίας (diglossia) με την τοπική μορφή της κοινής νέας ελληνικής¹ (Tsiplakou, 2009; Τερκουράφη, 2010). Στο περιβάλλον αυτό παρατηρούμε την τελευταία δεκαετία να αναδύεται σταθερά, με όλο και πιο γρήγορο ρυθμό, μια μορφή γλώσσας² που μπορεί να ονομαστεί κυπριακή αστική κοινή και η οποία μπορούμε να θεωρήσουμε ότι καταλαμβάνει τις υψηλότερες περιοχές στο διαλεκτικό συνεχές (τη μεσολεκτική-ακρολεκτική περιοχή), ενώ στο χαμηλό άκρο (στον βασιλεκτικό πόλο) βρίσκονται οι διάφορες τοπικές ποικιλίες. Δεν υπάρχει ακόμη καμία γραμματική περιγραφή της κυπριακής κοινής, από την κοινωνιογλωσσολογική άποψη όμως μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η χρήση της συνδέεται με μια σειρά από φαινόμενα που είναι γνωστά στη βιβλιογραφία από άλλες περιπτώσεις: “ισοπέδωση” των διαφορών βάσει των οποίων διακρίνονται οι υποποικιλίες, αδυναμία αναγνώρισης τοπικών ποικιλιών εκ μέρους των νεότερων ομιλητών, παιγνιώδης χρήση των υποδιαλεκτικών τύπων κ.ά. (Τσιπλάκου, 2010; Arvaniti, 2011).

Πρώτος στόχος του ερευνητικού προγράμματος *Συντυσίες* ήταν να συγκεντρωθεί και να καταγραφεί σε ηλεκτρονική μορφή ένας όσο το δυνατόν μεγαλύτερος αριθμός λέξεων της σύγχρονης ομιλουμένης κυπριακής, μαζί με ορισμένες βασικές πληροφορίες για καθεμία από αυτές: προφορά, ορθογραφία, γραμματική κατηγορία και κλίση, άλλες μορφοφωνολογικές παραλλαγές της λέξης, καθώς και άλλες ορθογραφήσεις της.

¹ Για τα χαρακτηριστικά της κυπριακής μορφής της κοινής νέας ελληνικής καθώς και για τις δομικές διαφοροποιήσεις της κοινής νέας ελληνικής ανάμεσα στην Κύπρο και την Ελλάδα βλ. Arvaniti (2011).

² Ο όρος “μορφή γλώσσας”, μετάφραση του γαλλικού *état de langue*, χρησιμοποιείται για να δηλώσει οποιαδήποτε συγχρονία μίας συγκεκριμένης γλώσσας, είτε αυτή ορίζεται με γεωγραφικά, είτε με ιστορικά κριτήρια.

Οι πηγές

Μια πρώτη πηγή ήταν τα ήδη υπάρχοντα λεξικά, τα οποία ασφαλώς δεν μπορούσαν να αποκλειστούν από μια έρευνα με αντικείμενο τη μελέτη του λεξιλογίου. Πολύ σύντομα όμως διαπιστώσαμε ότι τα λεξικά αυτά δεν είναι απολύτως αντιπροσωπευτικά της γλωσσικής ποικιλίας που μας ενδιαφέρει, γιατί, λόγω του ιστορικού-ετυμολογικού χαρακτήρα τους, περιέχουν μεγάλο ποσοστό λέξεων που δεν βρίσκονται πια σε χρήση — σε ορισμένες περιπτώσεις εδώ και αρκετούς αιώνες (Κατσογιάννου, 2010). Δεδομένου ότι τέτοιες λέξεις δεν έχουν θέση σε ένα συγχρονικό λεξικό, η επιλογή που ακολουθήσαμε στις *Συνττυσιές* ήταν να εισαχθούν στη βάση δεδομένων μόνον τα λήμματα των οποίων οι ερευνητές της ομάδας μπόρεσαν να διαπιστώσουν τη χρήση είτε μέσω της δικής τους γνώσης, είτε χάρη στους πληροφορητές που χρησιμοποιήθηκαν.

Από τη στιγμή όμως που στόχος είναι η εκπροσώπηση της σύγχρονης μορφής της κυπριακής διαλέκτου, τα λεξικά δεν μπορούν να θεωρηθούν επαρκής πηγή. Για να προσεγγίσει κανείς αντικειμενικά το λεξιλόγιο της κυπριακής διαλέκτου, θα έπρεπε να βασιστεί σε εκτεταμένα σώματα κειμένων από γραπτά κείμενα και ηχογραφήσεις προφορικού λόγου. Έτσι, το δεύτερο στάδιο της έρευνας για το ληματολόγιο αποτέλεσε η αναζήτηση κατάλληλου υλικού, σε έντυπη και σε ηλεκτρονική μορφή. Από το γραπτό υλικό, που συγκεντρώθηκε κυρίως από ιστολόγια, περιοδικά και εφημερίδες, εκτός από τα καθαρά λεξιλογικά δεδομένα που ενσωματώθηκαν ως λήμματα στη βάση δεδομένων, μπορούν να αντληθούν και στοιχεία κατάλληλα για την τεκμηρίωση της χρήσης των λημμάτων σε φυσικό περιβάλλον. Οι ανάγκες για εκπροσώπηση του προφορικού λόγου καλύφθηκαν από πρωτότυπα δεδομένα που έχουν κατά καιρούς συγκεντρωθεί είτε από τα μέλη της ερευνητικής ομάδας στο πλαίσιο των προσωπικών τους ερευνών είτε από άλλους ερευνητές.

Οι διάφορες πηγές που χρησιμοποιήθηκαν μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ως εξής:

- λεξικά και γλωσσάρια, έντυπα και διαδικτυακά,
- κείμενα από ιστολόγια, περιοδικά και εφημερίδες,
- πρωτότυπα δεδομένα προφορικού λόγου.

Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι η ανοιχτή δομή του έργου επιτρέπει τη συνεχή ενσωμάτωση νέων δεδομένων, χάρη στα οποία η απεικόνιση της γλωσσικής ποικιλίας που μας ενδιαφέρει βελτιώνεται συνεχώς σε ακρίβεια.

Όλα τα παραπάνω οδήγησαν στη δημιουργία ενός αρχικού σώματος υλικού από περίπου 55.000 διαφορετικούς τύπους λέξεων, τους οποίους έπρεπε στη συνέχεια να επεξεργαστούμε σε διάφορα επίπεδα, τηρώντας την αρχή σύμφωνα με την οποία λαμβάνονται υπόψη οι ανάγκες των μελλοντικών χρηστών — είτε αυτοί είναι ερευνητές που θέλουν να χρησιμοποιήσουν τα δεδομένα ως γλωσσικούς πόρους για παραγωγή άλλων έργων, είτε είναι απλοί χρήστες που αναζητούν πληροφορίες για το λεξιλόγιο

της κυπριακής. Η γλωσσολογική επεξεργασία βάσει της οποίας δημιουργήθηκε το λημματολόγιο που περιλαμβάνεται αυτή τη στιγμή στη βάση δεδομένων, αποτελείται από διάφορα στάδια: διάκριση των τύπων που ανήκουν στη σύγχρονη κυπριακή από αυτούς που πρέπει να αποκλειστούν, ορθογραφική ενοποίηση, σύνδεση των λημμάτων με τα αλλόμορφα και τα αλλόγραφα³ τους, γραμματικό χαρακτηρισμό, φωνητική μεταγραφή. Από αυτά θα παρουσιάσουμε στη συνέχεια αναλυτικότερα τα στοιχεία που αναφέρονται στην επιλογή των λημμάτων.

Η συγκρότηση του λημματολογίου

Το πρώτο στάδιο της επεξεργασίας, ίσως το πιο δύσκολο, αφορούσε το γεγονός ότι έπρεπε να αποφασίσουμε ποιοι από τους τύπους των λέξεων που είχαμε στη διάθεσή μας ανήκουν στη σύγχρονη κυπριακή και επομένως πρέπει να συμπεριληφθούν στη βάση δεδομένων και ποιοι όχι. Η επιλογή έγινε με βάση τρία κυρίως χαρακτηριστικά της σύγχρονης κυπριακής.

Το πρώτο από αυτά είναι η σχέση της με την κοινή νέα ελληνική. Δεδομένου ότι πρόκειται για μορφές της ίδιας γλώσσας, υπάρχει μια μεγάλη τομή στο βασικό λεξιλόγιο, του οποίου πολλές λέξεις είναι κοινές στις δύο ποικιλίες. Παραθέτουμε μερικά παραδείγματα από τέτοιες λέξεις, κοινές στην κοινή νέα ελληνική και στην κυπριακή ελληνική: *αυτοκίνητο, λόγος, ναι, πότε, πρόεδρος, σπίτι, τηλεόραση, τόπος, τύχη, υπουργείο, φύλλο...* Για τις λέξεις αυτής της κατηγορίας, η συνήθης πρακτική είναι να μην περιλαμβάνονται στα διαλεκτικά λεξικά — πρακτική η οποία, ως απορρέουσα από τη σχέση ηγεμονίας μεταξύ διαλέκτου και επίσημης γλώσσας, δεν αφορά ειδικά την Κύπρο, αλλά γενικότερα τη διαλεκτική λεξικογραφία (βλ. και Κατσογιάννου, 2010).

Το πρώτο πρόβλημα που δημιουργεί ο αποκλεισμός τέτοιων λέξεων από τα διαλεκτικά λεξικά είναι μεθοδολογικό, γιατί στην πράξη μειώνεται η συνοχή του λημματολογίου, το οποίο, ενώ θα έπρεπε να αντανakλά το λεξιλόγιο των ομιλητών, καταλήγει να εμφανίζεται ως κατάλογος ιδιαιτεροτήτων της διαλέκτου (βλ. και Arvaniti, 2011). Για να δώσουμε ένα πιο απτό παράδειγμα, όλες οι λέξεις που αναφέρονται πιο πάνω (και πολλές άλλες της ίδιας κατηγορίας), απουσιάζουν από όλα τα λεξικά της κυπριακής που αποτέλεσαν το υλικό αναφοράς της έρευνας (δηλαδή όλα όσα εκδόθηκαν μέχρι το 2010· βλ. Κατσογιάννου, 2010). Στο πλαίσιο αυτό, η απόφαση να συμπεριληφθεί το βασικό λεξιλόγιο στη βάση δεδομένων αποτελεί καινοτομία που διακόπτει τη λεξικογραφική παράδοση όχι μόνο της κυπριακής, αλλά και των περισσότερων διαλεκτικών ποικιλιών της ελληνικής.⁴

³ Στο πλαίσιο του έργου, ο όρος αλλόμορφο χρησιμοποιήθηκε καταχρηστικά για να δηλώσει οποιαδήποτε παραλλαγή μιας λέξης (φωνολογική ή μορφολογική), εκτός από τις ορθογραφικές παραλλαγές, για τις οποίες χρησιμοποιήσαμε τον όρο αλλόγραφα.

⁴ Με εξαίρεση τα ιδιώματα της Κάτω Ιταλίας, η λεξικογράφηση των οποίων ξεκίνησε από πεπειραμένους μελετητές όπως ο G. Rohlfs και ο A. Καραναστάσης που ακολούθησαν την τακτική των ιστορικών λεξικών (συμπερίληψη όλων των λέξεων της διαλέκτου, ακόμη και αν είναι ίδιες με της επίσημης γλώσσας).

Το δεύτερο μειονέκτημα είναι ότι έτσι δεν επισημαίνονται οι διαφορετικές χρήσεις και/ή σημασιολογικές αποκλίσεις που χαρακτηρίζουν τις ίδιες λέξεις όταν αυτές χρησιμοποιούνται σε διαφορετική γλωσσική ποικιλία. Για τους χρήστες του λεξικού η παρατήρηση αυτή είναι ακόμη σημαντικότερη από την προηγούμενη, γιατί συνδέεται με το πρακτικό ζήτημα της κατανόησης των διαφορετικών νοημάτων που εκφράζονται με τα ίδια τυπικά μέσα στη μία ή στην άλλη ποικιλία. Τα πιο εντυπωσιακά παραδείγματα της κατηγορίας αυτής αφορούν τις λεγόμενες ψευδόφιλες λέξεις, που, ενώ έχουν όμοια (ή πολύ κοντινή) μορφή, έχουν διαφορετική σημασία στην κυπριακή και στην κοινή νέα ελληνική.

Μερικά παραδείγματα:

	σημασία στην κοινή νέα ελληνική	σημασία στην κυπριακή
διασταυρώνω:	τοποθετώ σταυρωτά	διασχίζω (δρόμο)
θάλαμος:	μεγάλη αίθουσα, τμήμα κτιρίου	1. κατάψυξη 2. καταψύκτης
κουφή:	θηλ. του επιθέτου κουφός	(ουσ.) 1. φίδι 2. [ειδ.] οχιά
πλάσμα:	έμψυχο ον (ανθρώπινο ή μη)	(αποκλειστικά) ανθρώπινο ον

Είναι προφανής η χρησιμότητα ενός λεξικού που θα εντόπιζε και θα ανέλυε τέτοιες διαφορές, παρόλα αυτά τα υπάρχοντα λεξικά δεν περιλαμβάνουν λέξεις όπως οι παραπάνω — στην πραγματικότητα δεν αναφέρουν καν το φαινόμενο. Με την ίδια λογική αποκλείονται λέξεις που παρουσιάζουν διαφορές στη χρήση,⁵ παρά τα, μικρότερα ή μεγαλύτερα, προβλήματα που δημιουργεί αυτό στην επικοινωνία. Για παράδειγμα, μια πρόταση όπως:

η έννοια 'δέντρο' εκφράζεται διαφορετικά σε κάθε χώρα,

απολύτως σαφής για έναν ομιλητή της κυπριακής, δεν γίνεται εύκολα αποδεκτή στην κοινή νέα ελληνική· η απόκλιση συνίσταται στο γεγονός ότι μόνο στην κυπριακή ελληνική η λέξη *χώρα* μπορεί να χρησιμοποιηθεί συνεκδοχικά αντί της λέξης *γλώσσα*. Άλλα παραδείγματα:

Απόψε δεν κοιμήθηκα τίποτα (κοινή νέα ελληνική: *δεν κοιμήθηκα καθόλου*)

Στο μάθημα αυτό έχουμε να κάνουμε μελέτη, αλλά δεν δίνουμε εξετάσεις (κοινή νέα ελληνική: *έχουμε να κάνουμε [γραπτή] εργασία*)

Επιπλέον, η κυπριακή ελληνική δέχεται ολοένα και σημαντικότερες επιδράσεις από την κοινή νέα ελληνική, γεγονός που αντανακλάται σε όλα τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης και έχει εξαιρετικά ενδιαφέρουσες επιπτώσεις στη διαμόρφωση του λεξιλογίου: η κυπριακή ελληνική διαθέτει σήμερα μεγάλο αριθμό (νεοελληνικών) λέξεων που, ενώ δεν προέρχονται από τις παραδοσιακές λεξιλογικές παρακαταθήκες

⁵ Εννοείται ότι αναφερόμαστε σε χρήσεις που είναι απολύτως κανονικές στην κυπριακή κοινή και όχι σε ιδιολεκτικές αποκλίσεις που ενδεχομένως οφείλονται σε μερική γνώση της κοινής νεοελληνικής, όπως π.χ. στη φράση “καθενυχτικώς γίνονται κλοπές στη Λεμεσό” (παράδειγμα από ραδιοφωνικές ειδήσεις).

της διαλέκτου, είναι εξαιρετικά σπάνιες ή και εντελώς άγνωστες στην κοινή νέα ελληνική. Ορισμένες από τις λέξεις αυτές είναι δάνεια από την καθαρεύουσα, άλλες όμως είναι νεολογισμοί που απαντούν αποκλειστικά στην Κύπρο. Μερικές από αυτές έχουν υψηλή συχνότητα εμφάνισης στην καθημερινή ομιλία, για παράδειγμα:

ανυπόθετος: άχρηστος, ανίκανος, ανάξιος προσοχής (για ανθρώπους)
αστρονομώ: ψυχανεμίζομαι
φρουταρία: μανάβικο

ενώ άλλες χρησιμοποιούνται κυρίως στον γραπτό λόγο και σε σχετικά επίσημες περιστάσεις επικοινωνίας (π.χ. στις τηλεοπτικές και ραδιοφωνικές ειδήσεις) για να προσδώσουν λογιότητα (και επομένως κύρος) στον λόγο εκείνου που τις χρησιμοποιεί. Στην περίπτωση αυτή πρόκειται για λέξεις εντελώς άγνωστες στην κοινή νέα ελληνική, και, σε μερικές περιπτώσεις, σε ένα μέρος των ομιλητών της κυπριακής. Πρόκειται για λέξεις όπως

δημαρχούμενος: αυτός που εποπτεύεται από τον δήμο
εργοδοτώ: 1. προσλαμβάνω 2. απασχολώ κάποιον ως εργαζόμενο
υδατοπρομήθεια: παροχή ύδρευσης

που αποτελούν καθαρά τοπικές λόγιες κατασκευές και μπορούν να θεωρηθούν χαρακτηριστικές της κυπριακής ακρολέκτου (χωρίς να αποκλείεται η χρήση τους και σε άλλες περιοχές του διαλεκτικού συνεχούς), με την έννοια ότι δεν απαντούν σε καμία άλλη ποικιλία της ελληνικής γλώσσας.

Εξίσου ενδιαφέρουσες είναι και οι λέξεις που, ενώ στην κοινή νέα ελληνική είναι εξαιρετικά σπάνιες και χρησιμοποιούνται σε πολύ περιορισμένα περιβάλλοντα, στην κυπριακή ελληνική είναι πιο συνηθισμένες. Για παράδειγμα, η λέξη *κυβεία* είναι τόσο σπάνια στην κοινή νέα ελληνική, ώστε δεν περιλαμβάνεται ούτε στο λεξικό του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη, ούτε στον Εθνικό Θησαυρό Ελληνικής Γλώσσας, που είναι το μεγαλύτερο σώμα κειμένων που διαθέτουμε σήμερα για την κοινή νέα ελληνική (<http://hnc.ilsp.gr>, 29/05/2011)· στην Κύπρο όμως τη βρίσκουμε συχνά στον τύπο, ακόμη και σε δημοσιεύσεις ιστολογίων:

Τους τσάκωσαν να επιδίδονται σε κυβεία (<http://filoksenos.blogspot.com>, 29/05/2011)

Στα παραπάνω πρέπει να προσθέσουμε και τις λέξεις και/ή χρήσεις λέξεων της κοινής νέας ελληνικής που σήμερα είτε μπορούν να χαρακτηριστούν ως παρωχημένες (π.χ. *γόμα* = κόλα, *πέννα* = *στυλό*), είτε είναι έντονα χρωματισμένες ως διαλεκτικές και δεν χρησιμοποιούνται παρά μόνο σε συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές ή στη λογοτεχνία (π.χ. *ρούχο* = στρωσίδι, *σωστός* = ολόκληρος, *εψές* = χτες το βράδυ).

Όλες οι κατηγορίες λέξεων που παρουσιάσαμε μέχρι εδώ απουσιάζουν από τα λεξικά της κυπριακής που εκδόθηκαν μέχρι το 2010, τα οποία έχουν συνταχτεί με σκοπό να αποτυπώσουν τις ιδιαιτερότητες της διαλέκτου — και όχι το εν χρήσει λεξιλόγιό της.

Το δεύτερο γνώρισμα της κυπριακής ελληνικής που μας ενδιαφέρει για τη συγκρότηση του λεξματολογίου είναι η πολυτυπία, το γεγονός δηλαδή ότι πολλές λέξεις παρουσιάζονται με περισσότερες από μία μορφές, π.χ.

λίμπουρας = λίμπουρος
πληρώννω = πλερώννω = πιωρώννω = πιερώννω
συνεπαρτιά = συνοπαρτιά = συναπαρτιά

Το χαρακτηριστικό αυτό είναι σημαντικό, όσο και αναμενόμενο: η μεγάλη ποικιλία στην πραγμάτωση των λεξικών μονάδων οφείλεται στο γεγονός ότι η κυπριακή, ως κώδικας προφορικής παράδοσης με χαμηλό βαθμό κωδικοποίησης, δεν έχει γνωρίσει μέχρι σήμερα καμία διαδικασία τυποποίησης. Έτσι, δεν είναι σπάνιο ακόμη και λέξεις του βασικού λεξιλογίου να παρουσιάζουν τόσο μεγάλη ποικιλία πραγματώσεων ώστε να διαφέρουν ακόμη και ανάμεσα σε ομιλητές της ίδιας γενιάς και γεωγραφικής καταγωγής. Στην πραγματικότητα, διαπιστώνουμε ότι η υπό διαμόρφωση κυπριακή κοινή τείνει να υιοθετήσει στοιχεία που προέρχονται όχι μόνο από τις διαφορετικές (γεωγραφικές και κοινωνικές) υποποικιλίες της, αλλά και από δάνεια των οποίων η ενσωμάτωση δεν γίνεται με τον ίδιο τρόπο από όλους τους ομιλητές.

Σε μία ρυθμιστικού τύπου προσέγγιση, το πρόβλημα θα ήταν ποιος από τους τύπους κάθε λέξης είναι ο “σωστός” (όπως θα τον χαρακτήριζε ο ανυποψίαστος ομιλητής) ή, με πιο ουδέτερη ορολογία, ο προτιμητέος. Στην περιγραφική προσέγγιση του λεξικογράφου, θεωρητικά τουλάχιστον, δεν τίθεται τέτοιο ζήτημα: όλοι οι τύποι των λέξεων θεωρούνται ισότιμοι και ως τέτοιοι πρέπει να αντιμετωπίζονται. Στην πράξη όμως, τα πράγματα είναι διαφορετικά, γιατί είναι αρκετά συνηθισμένο η πραγματική χρήση ενός τύπου να μην συμπίπτει με τη λεξικολογική του ανάλυση. Για παράδειγμα, το επίθετο *χρυσός* μπορεί να εμφανίζεται ως *χρυσός* ή *γρουσός*: ο πρώτος τύπος μπορεί να αποδοθεί σε επίδραση της κοινής νέας ελληνικής, ενώ ο δεύτερος, αν και εκλαμβάνεται ως φωνολογικά και μορφολογικά πιο αντιπροσωπευτικός της κυπριακής, είναι κοινωνιογλωσσολογικά στιγματισμένος, με αποτέλεσμα να είναι πιο σπάνιος στην προφορική χρήση — τουλάχιστον στην περίπτωση της καθημερινής προφορικής επικοινωνίας σε αστικό περιβάλλον. Το πρόβλημα που δημιουργείται εδώ για τον λεξικογράφο είναι ότι αν οι δύο τύποι αντιμετωπιστούν ισότιμα, δεν θα φαίνεται η ιεράρχηση που ισχύει στη χρήση της λέξης: αν εμφανιστεί ως κύριο λήμμα ο εμβληματικά κυπριακός τύπος, παραβιάζεται το κριτήριο της στατιστικής αντιπροσώπευσης, ενώ αν προτιμηθεί ο συχνότερος τύπος, αυτό μπορεί να προσληφθεί ως “πριμοδότηση” της κοινής νέας ελληνικής. Και βεβαίως δεν υπάρχουν για όλες τις λέξεις στατιστικές συχνότητας, άρα αυτή η αντιμετώπιση δεν μπορεί να είναι καθολική. Ακόμη δυσκολότερη είναι η κατάσταση όταν τέτοιες ανισομέρειες παρατηρούνται σε ολόκληρες κατηγορίες λέξεων, για παράδειγμα στα επίθετα που παραδοσιακά στην κυπριακή λήγουν σε *-ένος* (*ασημένιος*, *χωματένος*, *σιταρένος*...), αλλά χρησιμοποιούνται ευρύτατα και με την κατάληξη *-ένιος* λόγω επίδρασης της κοινής νέας ελληνικής: *ασημένιος*, *χωματένιος*, *σιταρένιος*... Πρέπει να πούμε μάλιστα ότι στην περίπτωση αυτή, ο ίδιος ομιλητής μπορεί να εφαρμόζει διαφορετικό κανόνα

για κάθε λέξη, ανάλογα με την προέλευσή της, τη συχνότητα χρήσης της, αλλά και με τη θέση της στο κοινωνιογλωσσολογικό συνεχές της διαλέκτου:⁶ για παράδειγμα, αντίθετα με τα πιο πάνω παραδείγματα, το βασιλεκτικό *γρουσταλλένος* “κρυστάλλι-νος” δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί ως *γρουσταλλένιος.

Για τον λεξικογράφο λοιπόν, το θέμα δεν είναι αν ενοχλεί η πολυτυπία, αλλά ποιος είναι ο αποτελεσματικότερος τρόπος διαχείρισής της. Δεδομένου ότι υπάρχουν πολλές διαφορετικές υποπεριπτώσεις, η αντιμετώπιση ποικίλλει ανάλογα με τις αιτίες τους, με τα είδη των παραλλαγών που καταγράφονται, αλλά και με το επίπεδο γλωσσικής ανάλυσης στο οποίο εντάσσονται — φωνητικό/φωνολογικό, μορφολογικό ή καθαρά λεξιλογικό. Η πρακτική που ακολουθήσαμε στις *Συντυσίες* είναι να καταγράφονται όλοι οι τύποι της λέξης, αλλά να επιλέγεται ένας από αυτούς ως κύριο λήμμα, το οποίο περιλαμβάνει όλα τα υπόλοιπα ως αλλόμορφα. Για παράδειγμα, το λήμμα *εγώ* διαθέτει τα αλλόμορφα *εώ*, *εγίω*, *εγώνι*, *εγιώνι*, *γιώνι* και *γιω*. Για να υπάρχει κάποια ιεράρχηση, παρόλο που όλες οι παραπάνω μορφές της λέξης αποτελούν καταχωρήσεις της βάσης δεδομένων, το κύριο λήμμα παραπέμπει σε όλα τα υπόλοιπα, ενώ τα άλλα παραπέμπουν μόνο στο κύριο λήμμα:

Λήμμα	Προφορά	Άλλες γραφές	Άλλες μορφές	Γραμμ. κατηγορία	Κλίση	Σχόλια
εγώ	εγό		εώ εγίω εγώνι εγιώνι γιώνι γιω	αντωνυμία		
εγιώνι	ejóni		βλ. εγώ	αντωνυμία		

Θεωρούμε τη λύση αυτή ικανοποιητική κυρίως όταν πρόκειται για τύπους που προκύπτουν από εφαρμογή φωνητικών ή μορφολογικών κανόνων, αλλά και όταν πρόκειται για πραγματικά αλλόμορφα, που συνήθως προέρχονται από υποποικιλίες της διαλέκτου:

Λήμμα	Προφορά	Άλλες γραφές	Άλλες μορφές	Γραμμ. κατηγορία	Κλίση	Σχόλια
λίμπουρας	límburas		βλ. λίμπουρος	ουσιαστικό, αρσενικό		Υποκοριστικά: λιμπουρίν, λιμπουρούιν
λίμπουρος	límburos		λίμπουρας λούμπουρας	ουσιαστικό, αρσενικό		

ή όταν πρόκειται για μορφές με γνωστή (κοινωνιογλωσσολογική) ιεράρχηση:

Λήμμα	Προφορά	Άλλες γραφές	Άλλες μορφές	Γραμμ. κατηγορία	Κλίση	Σχόλια
ακατάγνωτος	akatágnotos		ακατάχνωτος	επίθετο, τριγενές	-ος, -η, -ον	
ακατάχνωτος	akatáchnotos		βλ. ακατάγνωτος	επίθετο, τριγενές	-ος, -η, -ον	

⁶ Για λεπτομερέστερη ανάλυση βλ. Katsoyannou et al. (2007), Tsiplakou et al. (2006), Κατσογιάννου κ.ά. (2006).

Πρέπει όμως να σημειώσουμε ότι υπάρχουν και πολλές περιπτώσεις όπου οι παραλλαγές της λέξης θεωρούνται ισοδύναμες, με αποτέλεσμα να μην μπορούμε να καθορίσουμε ένα “κύριο” λήμμα.

Πέρα από όλα τα παραπάνω, υπάρχει και η ειδικότερη κατηγορία των διπλοτυπιών που προέρχονται από την υιοθέτηση λέξεων της κοινής νέας ελληνικής για λέξεις που υπάρχουν ήδη στην κυπριακή. Τέτοιες διπλοτυπίες εμφανίζονται όλο και συχνότερα στη διάλεκτο, όχι μόνο σε λέξεις χαμηλής συχνότητας (όπως η *κυβεία* που αναφέραμε πιο πάνω και της οποίας το κυπριακό αντίστοιχο είναι το *κουμάριν* “τζόγος”, δάνειο από το τουρκικό *kumar* “χαρτοπαιξία”), αλλά και στο επίπεδο του βασικού λεξιλογίου, όπως φαίνεται από τα πιο κάτω παραδείγματα:

<i>πιρούνιν</i>	<i>πρότσα</i>
<i>καρέκλα</i>	<i>τσαέρα</i>
<i>μπουκκάλλα</i>	<i>πότσα</i>

Σε όλες τις περιπτώσεις, η τάση είναι να αντικατασταθεί η κυπριακή λέξη από τη λέξη της κοινής νέας ελληνικής, εκτός εάν εξειδικευτεί σημασιολογικά. Για παράδειγμα, η ενσωμάτωση της λέξης *γιαγιά* φαίνεται σήμερα να οδηγεί σε σημασιολογική εξειδίκευση του παραδοσιακότερου *στέτέ* (“γιαγιά”), το οποίο για ορισμένους ομιλητές σημαίνει πλέον “προγιαγιά”. Σε επίπεδο κοινωνιογλωσσολογικής ανάλυσης, αυτό μπορεί να θεωρηθεί δείγμα μιας κατάστασης μεταβατικής διγλωσσίας, η οποία τείνει σε αντικατάσταση των χαρακτηρισμένων διαλεκτικών τύπων από μη χαρακτηρισμένους και έχει στόχο την εξομίωση με την κοινή νέα ελληνική. Σε ένα λεξικό όμως, τέτοιες λέξεις αναγκαστικά καταγράφονται και αντιμετωπίζονται ως ζεύγη συνωνύμων, των οποίων η χρήση υπόκειται σε συγκεκριμένους περιορισμούς επιλογής, με την έννοια ότι κάθε τύπος αντιστοιχεί σε διαφορετικά επίπεδα γλώσσας.⁷ Η μεγαλύτερη δυσκολία αφορά τα ζεύγη των οποίων τα μέλη έχουν κοινή ετυμολογική προέλευση (π.χ. *αζούλα/ζήλεια*) με αποτέλεσμα να είναι ιδιαίτερα δύσκολο να αποφασίσει κανείς αν πρέπει να θεωρηθούν “αλλόμορφα” ή “συνώνυμα”.

Ένα τελευταίο σημείο με το οποίο θα ολοκληρώσουμε τις παρατηρήσεις μας σχετικά με τη σύσταση του λεξικολογίου, αφορά ορισμένες περιπτώσεις δανεισμού που αγνοούνται συστηματικά από την παραδοσιακή λεξικογραφία της κυπριακής, ενώ στην πραγματικότητα αποτελούν σημαντικό χαρακτηριστικό της ομιλούμενης γλώσσας, αλλά και ορισμένων χρήσεων της γραπτής. Πρόκειται για τα σύγχρονα δάνεια από την αγγλική, τα οποία όχι μόνο είναι εξαιρετικά συνηθισμένα στον καθημερινό λόγο, αλλά δείχνουν και σαφείς τάσεις αύξησης τόσο σε αριθμό όσο και σε συχνότητα χρήσης (Arvaniti, 2011). Τα δεδομένα για τις λέξεις αυτές προέρχονται από δημοσίευτη έρευνα του εκλιπόντος συναδέλφου Π. Παύλου και παραχωρήθηκαν στην ομάδα του έργου με σκοπό να συμπεριληφθούν στο μελλοντικό λεξικό της σύγχρονης κυπριακής.

⁷ Αυτό συμβαίνει γιατί σε κάθε κείμενο, προφορικό ή γραπτό, η επιλογή λέξεων από την κυπριακή ή από την κοινή νέα ελληνική μπορεί να χρησιμοποιηθεί (και κατά κανόνα χρησιμοποιείται) εμβληματικά, ως ένδειξη που σημαδεύει το πέρασμα από τη μία ποικιλία στην άλλη.

Παρόλο που το ποσοστό των λέξεων αυτών δεν ξεπερνάει το 3% των λημμάτων του λεξικού, η παρουσία τους στη διάλεκτο είναι σημαντική με την έννοια ότι είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστική. Ορισμένες από αυτές είναι κοινές με τα δάνεια της κοινής νέας ελληνικής και διακρίνονται μόνο από την προφορά και/ή τη θέση του τόνου (βίτεοκλαπ, έαρκκοντιδον, νέσκαφε), άλλες εμφανίζονται αποκλειστικά στην κυπριακή (άμπουλα “ασθενοφόρο”, [γ]κίαρποξ “κιβώτιο ταχυτήτων”, στουλ “σκαμνί”) και δεν γίνονται εύκολα κατανοητές από τους ομιλητές της κοινής νέας ελληνικής. Η δυναμική των δανείων αυτών φαίνεται από το γεγονός ότι συχνά δημιουργούν ζεύγη συνωνύμων με λέξεις της κυπριακής, π.χ. ασφάλεια/σεκκιούριτι ή έκπληξη/σαππράιζ· δεν έρχονται δηλαδή να καλύψουν κάποια κενά στο λεξιλόγιο, αλλά να “ανταγωνιστούν” και ενδεχομένως να υποκαταστήσουν το υπάρχον λεξιλόγιο. Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές σε σχέση με ορισμένες λέξεις ελληνικής προέλευσης οι οποίες, αν και γνωστές, δεν είναι καθόλου εύχρηστες στην κυπριακή, με αποτέλεσμα η χρήση του αγγλικού δανείου να αποτελεί τον κανονικό για τους ομιλητές της κυπριακής τρόπο έκφρασης σε προτάσεις όπως:

Τι είναι το σάιζ σας;

Πιάσε με στο μόπαϊλ

ενώ οι αντίστοιχες προτάσεις της κοινής νέας ελληνικής (*τι μέγεθος φοράτε; και πάρε με στο κινητό*) θα θεωρηθούν επιτηδευμένες, αν όχι και δυσνόητες. Δεν είναι δυνατόν να αναπτύξουμε εδώ τους λόγους για τους οποίους τα αγγλικά δάνεια παίζουν αυτό τον ρόλο στην εξέλιξη της κυπριακής, είναι όμως σαφές ότι αποτελούν σημαντική παράμετρο που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη, αν θέλει κανείς να σχηματίσει μια αντιπροσωπευτική εικόνα της σύγχρονης μορφής της διαλέκτου.

Προοπτικές

Στη σύντομη αυτή παρουσίαση επικεντρωθήκαμε στο ζήτημα της επιλογής του λημματολογίου χωρίς να αναφερθούμε στο εφαρμοσμένο μέρος του προγράμματος που περιλαμβάνει τη δημιουργία μιας βάσης δεδομένων και ενός συνθέτη φωνής που προφέρει τα λήμματα του λεξικού με “φυσική” φωνή. Τα προβλήματα και οι λύσεις που παρέχονται σε αυτή τη μελέτη θεωρούμε ότι έχουν γενικό χαρακτήρα καθώς δεν περιορίζονται στην κυπριακή διάλεκτο μόνο, αλλά μπορούν να εφαρμοστούν γενικότερα στη συγγραφή διαλεκτικών λεξικών και να αποτελέσουν ένα παράδειγμα εργασίας στον χώρο της διαλεκτικής λεξικογραφίας. Κλείνοντας, θα τονίσουμε τον πρωτοποριακό χαρακτήρα του έργου, εφόσον παρόμοιο έργο δεν υπάρχει στην αγορά, όχι μόνον της Κύπρου, αλλά ούτε και της Ελλάδας. Οι *Συνντυδίες* φιλοδοξούν να αποτελέσουν έργο αναφοράς για τη μελέτη της κυπριακής διαλέκτου, καλύπτοντας ένα πραγματικό κενό, τόσο στον χώρο της λεξικογραφίας, όσο και στο επίπεδο της χρήσης των νέων τεχνολογιών.

Πέρα από τα αναμενόμενα οφέλη για την ερευνητική κοινότητα, σημαντικό είναι και το όφελος για το ευρύ κοινό, που είναι και ο τελικός αποδέκτης του προϊόντος.

Ο πιο προφανής στόχος είναι η άμεση και εύκολη πρόσβαση σε ένα πλήρες έργο επιστημονικών προδιαγραφών. Παράλληλα, ένα τέτοιο έργο μπορεί να οδηγήσει και σε διάφορα υπο-προϊόντα, ανάλογα με τις ανάγκες διαφόρων ομάδων χρηστών: εκτός από τους ερευνητές που ασχολούνται με θέματα γλώσσας, οφέλη μπορούν να προκύψουν για τη δημόσια εκπαίδευση μέσω της δημιουργίας εκπαιδευτικών λεξικών κατάλληλων για νεότερους χρήστες. Στη φάση αυτή, το προϊόν που διατίθεται στο διαδίκτυο είναι μία απλή συλλογή λέξεων· αν όμως το έργο συνεχιστεί, θα το βλέπουμε να εμπλουτίζεται συνεχώς με περισσότερα δεδομένα, ενώ μετά την ολοκλήρωση των εργασιών θα μπορεί να συζητηθεί και η έκδοσή του σε έντυπη μορφή.

Βιβλιογραφία

- Armosti, Christodoulou, Katsoyannou, and Themistocleous (to appear)
 Spyros Armosti, Kyriaki Christodoulou, Marianna Katsoyannou and Charalambos Themistocleous, “Addressing writing system issues in dialectal lexicography: the case of Cypriot Greek”. In *Dialogue on dialect standardization*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Armosti, Christodoulou, Katsoyannou, and Themistocleous (to appear)
 Spyros Armosti, Kyriaki Christodoulou, Marianna Katsoyannou and Charalambos Themistocleous, “Τάσεις των Κυπρίων ως προς τη γραπτή απόδοση των μεταφασιακών συμφώνων της κυπριακής”. In *Proceedings of the 10th International Conference of Greek Linguistics (Komotini, 1–4 September 2011)*.
- Arvaniti, 2002
 Amalia Arvaniti, “Διμορφία, διγλωσσία και η εμφάνιση της Κυπριακής κοινής”. In *Recherches en linguistique grecque* vol. I:75–78. Paris: L’Harmattan.
- Arvaniti, 2011
 Amalia Arvaniti, “Linguistic practices in Cyprus and the emergence of Cypriot standard Greek”, *Mediterranean Language Review* 17 (2006–2010):15–45.
- Goutsos and Karyolemou, 2004
 Dionysis Goutsos and Marilena Karyolemou, “Introduction”, *International Journal of the Sociology of Language* 168:1–17.
- Karyolemou and Pavlou, 2001
 Marilena Karyolemou and Pavlos Pavlou, “Language attitudes and assessment of salient variables in a bi-dialectal speech community”. In *Proceedings of the First International Conference on Language Variation in Europe*, ed. J. Fontana et al.: 110–120. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.

Κατσογιάννου, 2010

Μαριάννα Κατσογιάννου, “Τα λεξικά της κυπριακής: ιστορία και τυπολογία”. Στο *Η ελληνική γλώσσα στην Κύπρο από την αρχαιότητα ως σήμερα*, επιμ. Α. Βοσκός κ.ά.: 174–191. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Katsoyannou, Papapavlou, Pavlou and Tsiplakou, 2007

M. Katsoyannou, A. Papapavlou, P. Pavlou and S. Tsiplakou, “Pratiques langagières et description linguistique en contexte bi-dialectal: le grec chypriote”, *Actes du XXIXème Colloque International de Linguistique Fonctionnelle*, Helsinki, Publications du Département des langues romanes de l’Université de Helsinki: 109–113.

Tsiplakou, Papapavlou, Pavlou and Katsoyannou, 2006

S. Tsiplakou, A. Papapavlou, P. Pavlou and M. Katsoyannou, “Levelling, koienazation and their implications for bidialectism”. In *Language Variation – European Perspectives*, ed. F. Hinskens: 265–276. Amsterdam: John Benjamins.

Κατσογιάννου, Παπαπαύλου, Παύλου και Τσιπλάκου, 2006

Μ. Κατσογιάννου, Α. Παπαπαύλου, Π. Παύλου και Σ. Τσιπλάκου, “Διδιαλεκτικές κοινότητες και γλωσσικό συνεχές: η περίπτωση της κυπριακής”, Πρακτικά συνεδρίου *2nd International Conference on Modern Greek Dialects and Linguistic Theory* (Mytilene, Greece), University of Patras: 156–171.

Παύλου, 2010

Πάυλος Παύλου, “Οι λεξικογραφικές ανάγκες μιας δι-διαλεκτικής κοινότητας και η αντιμετώπισή τους”. Στο *Η ελληνική γλώσσα στην Κύπρο από την αρχαιότητα ως σήμερα*, επιμ. Α. Βοσκός κ.ά.: 192–210. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Terkourafi, 2004

Marina Terkourafi, “The Cypriot koine: a recent development?”. In *Proceedings of the Sixth International Conference of Greek Linguistics*, ed. G. Catsimali et al. Rethymno: University of Crete. CD-Rom.

Τερκουράφη, 2010

Μαρίνα Τερκουράφη, “Δομικοί και ιδεολογικοί παράγοντες στην κατασκευή της διαφορετικότητας της κυπριακής”. Στο *Η ελληνική γλώσσα στην Κύπρο από την αρχαιότητα ως σήμερα*, επιμ. Α. Βοσκός κ.ά.: 213–227. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Tsiplakou, 2009

Stavroula Tsiplakou, “Language alternation, competing grammars and interlanguage: Another facet of the Cyprus problem”. In *Proceedings of the 8th International Conference on Greek Linguistics*, ed. G. Giannakis et al.: 1195–1209. Ioannina: University of Ioannina.

Τσιπλάκου, 2010

Σταυρούλα Τσιπλάκου, “Εναλλαγή και μείξη κωδίκων σε συνθήκες γλωσσικής επαφής: η περίπτωση της σύγχρονης κυπριακής διαλέκτου. Στο *Η ελληνική γλώσσα στην Κύπρο από την αρχαιότητα ως σήμερα*, επιμ. Α. Βοσκός κ.ά.: 228–241. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Χατζιωάννου, 1999

Κυριάκος Χατζιωάννου, *Γραμματική της ομιλουμένης Κυπριακής Διαλέκτου: με ετυμολογικό προσάρτημα*, σ. 214. Λευκωσία: Εκδόσεις Ταμασός.